

ДИНАМІКА КОГНІТИВНОЇ ТА ОПЕРАЦІЙНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ

Розширення Європи приводить до радикальних змін у економічній, правовій сферах, у просторі освіти і науки, ставить складні завдання з формування у випускників вищих навчальних закладів (ВНЗ) готовності до ефективного міжнародного спілкування, легкого доступу до інформації та до більш глибокого взаєморозуміння. Прагнення України щодо входження у Євросоюз, становлення її як рівноправного партнера в рамках Болонського процесу вимагає від ВНЗ здійснювати навчальний процес відповідно до європейських стандартів володіння мовою. Як засвідчили попередньо проведені нами дослідження, рівень розвитку мовної компетентності, особливо психологічної готовності студентів до професійного, або ж до ділового спілкування залишаються недостатніми. Це може суттєво знизити конкурентоздатність випускників ВНЗ на європейському та світовому ринку праці. Саме тому пошук шляхів підвищення психологічної готовності студентів до ділового спілкування іноземними мовами у навчально-виховному процесі є однією із соціально-значущих, науково та практично актуальних проблем педагогічної та вікової психології.

Психологічна готовність особистості до ділового спілкування іноземною мовою, на нашу думку, представляє собою складну її властивість, спеціальну здібність, єдність та взаємозв'язок таких компонентів як мотиваційної, когнітивної, операційно-діяльнійної та емоційно-вольової готовностей. У реальному професійному спілкуванні людини іноземною мовою з іншими, важливого значення набуває когнітивна та операційно-діяльнійна готовності. Когнітивна готовність представляє собою систему знань особистості щодо тієї чи іншої іноземної мови: запасу слів, знань граматики, фонетики та ін. **Цей компонент готовності розвивається у навчальному процесі шляхом активізації таких психічних функцій**

студента як сприймання, мислення, пам'яті та розвитку такої здібності як фонологічного слуху. Операційно-діяльнісна готовність характеризується системою мовленнєвих навичок та умінь, здатністю реалізовувати отримані мовні знання у реальному усному чи писемному спілкуванні іноземною мовою.

Дослідженню педагогічних аспектів зазначеної проблеми у певній мірі присвячені праці педагогів Павлик О.Б., Мичковської В.Р., Герасимчук І.В. та ін. Психологічні проблеми професійного спілкування військовослужбовців вивчалися О.І Бондаренко, О.Ф.Волобуєвою [1], розвитку іншомовних здібностей у студентів – Кикилик І.В. [2] та ін. Проте поза увагою дослідників залишилось дослідження власне динаміки розвитку психологічної готовності особистості до ділового спілкування іноземною мовою, зокрема її когнітивного та операційно-діяльнісного компонентів у студентів ВНЗ – майбутніх бакалаврів.

Саме тому, метою нашого дослідження стало вивчення динаміки розвитку когнітивного та операційно-діяльнісного компонентів психологічної готовності студентів до професійного спілкування іноземною мовою. В констатувальному експерименті взяли участь студенти різних спеціальностей ряду ВНЗ: Вінницького державного педагогічного університету імені М.М. Коцюбинського, Вінницького торгівельно-економічного інституту Національного торгівельно-економічного університету, Вінницького соціально-економічного інституту Університету „Україна” та ін. Вибірка склала понад 500 студентів.

Для дослідження рівня розвитку у студентів 1-4-х курсів зазначених компонентів психологічної готовності нами було розроблено та перевірено на валідність і надійність ряд тестів англійською, німецькою та французькою мовами. В основу тестів покладені Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, типова програма АМПС (англійська мова професійного спрямування), що погоджена Міністерством освіти і науки України з метою задоволення мовних потреб студентів ВНЗ різних спеціальностей [3]. У зміст

тестів включені завдання на виявлення професійної комунікативної компетенції, яка розглядається як мовна поведінка особистості у професійному середовищі. Для оцінки когнітивного компоненту психологічної готовності до ділового спілкування іноземними мовами складений тест, в основу якого покладено тексти та інші навчальні матеріали, завдання, з метою перевірки соціокультурної та соціолінгвістичної компетенції, розуміння й тлумачення студентами різних аспектів мовної поведінки у професійному середовищі тієї чи іншої країни (у нашому випадку Великобританії, Німеччини, Франції).

Для дослідження рівня сформованості у студентів операційно-діяльнісного компоненту був запропонований тест, що дозволяв оцінити лінгвістичну компетенцію студента, а саме її лексичну, граматичну та семантичну складові. Тест складався з двох завдань: 1) читання (пошукове) професійного за змістом тексту і аналіз 10 тверджень до нього, які вибирали учасники експерименту; 2) розбір граматичного тесту. Для цього давалось 20 завдань з усіх аспектів граматики (вживання артиклів, часові форми дієслова, вживання прийменників, ступені порівняння прикметників та ін.). Це дозволяло виявити можливість, здатність кожного студента користуватись граматичними ресурсами мови, яку вони вивчають у ВНЗ. Тести були перевірені на валідність методом експертної валідації. Валідність розроблених тестів була у межах від $p=0,01$ до $p=0,05$.

Окрім того, для оцінки ставлень студентів до процесу навчання іноземній мові, до завдань викладачів, до найбільш ефективних, на їх думку, форм спілкування на заняттях тощо, у дослідженні використовувались методи спостереження, усного (бесіда, інтерв'ю) та письмового (анкетування) опитування. Методом узагальнення експертних оцінок, освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівців-бакалаврів різних напрямків було виокремлено стандартні вимоги до рівнів когнітивної та операційно-процесуальної готовностей випускників ВНЗ до спілкування іноземними мовами.

Основними показниками рівня розвитку когнітивної та операційно-діяльничної готовностей випускників-бакалаврів до ділового спілкування іноземною мовою є існуючі на сьогодні вимоги щодо рівня володіння мовою, які є міжнародно визнаними в академічному і професійному середовищах. Так, наприклад, такі стандартні вимоги на сьогодні розроблені для англійської мови для здобуття ступеня бакалавра [3, с. 8-10]. Безумовно різні професійні галузі пред'являють до випускника-бакалавра деякі відмінності щодо професійного спілкування іноземною мовою, проте нами виокремлено, найбільш загальні, важливі мовні знання та вміння, за якими можна оцінити ступінь сформованості зазначених вище компонентів психологічної готовності.

Когнітивна готовність до професійного спілкування іноземною мовою повинна оцінюватись за знаннями :

- граматичних структур, які необхідні для реалізації професійних функцій, понять, розуміння наявних і створення нових фахових за змістом текстів, смислів тощо;
- словникового запасу (професійних термінів, понять, категорій та ін.);
- правил синтаксису тієї чи іншої мови, щоб розпізнавати широке коло професійних текстів;
- мовних форм, що використовуються у офіційному спілкуванні тією чи іншою мовою у професійному середовищі;
- щодо користування Інтернетом, іншомовними довідниками, бібліотечними каталогами, словниками тощо;
- щодо підготовки анотацій, резюме, текстової, графічної, аудіо та відео інформації, ділових та професійних документів та ін.

Операційно-процесуальна готовність до ділового спілкування іноземною мовою оцінюється за комплексом навичок та умінь особистості з: аудіювання, говоріння, читання, письма.

Рівень навичок з аудіювання визначається за наступними показниками:

- розуміння основних ідей, розпізнавання професійної інформації з доповідей, лекцій, бесід, обговорень, дискусій тощо;
- розуміння загального змісту телефонних розмов, радіо- та телепередач, інструкцій, рекомендацій та ін.;
- здатність адекватно сприймати наміри мовця, комунікативні наслідки його висловлювання тощо.

Навички говоріння студентів можна оцінити за успішністю їх монологічного та діалогічного мовлення, а саме за навичками та вміннями:

- вербально реагувати, аргументувати власну позицію під час обговорень актуальних професійних проблем;
- висловлювати власні думки, позиції академічного та ділового характеру;
- пристосовуватися до змін, які трапляються у процесі діалогу, виконувати низку мовленнєвих функцій, яких вимагає фахова діяльність;
- кваліфіковано виступати з підготовленими індивідуальними повідомленнями ділового змісту, користуватися засобами зв'язку, спілкування для повного викладу власних професійних позицій, думок тощо.

Навички читання:

- розуміння автентичних текстів з книг, підручників, газет, журналів, Інтернет видань;
- розуміння намірів авторів письмового тексту, висловлювань, змісту професійних документів (листів, службових записок, реклами, інструкцій, звітів та ін.);
- розрізняння різних стилістичних особливостей усного та писемного мовлення інших людей.

Навички та уміння письма іноземною мовою повинні оцінюватись за такими показниками:

- здатністю зрозуміло писати найбільш вживані документи (заяви, службові записки тощо), тексти професійного спрямування (завдання, звіти, кореспонденцію, повідомлення та ін.);
- можливістю детально фіксувати повідомлення по телефону, від людей, телеграми тощо;
- здібністю писати резюме, протоколи, відгуки з високим ступенем граматичної коректності.

Експериментальним чином нами були досліджені особливості сформованості у студентів різних професійних напрямків когнітивної та операційно-діяльничної готовностей до ділового спілкування іноземною мовою. Результати дослідження представлені нами в таблиці 1.

Таблиця 1.

**Особливості сформованості у студентів когнітивної та операційно-діяльничної готовностей до ділового спілкування іноземною мовою
(n=248)**

Категорія студентів	Рівні сформованості компонентів психологічної готовності (у %)							
	Когнітивна готовність				Операційно-діяльнична готовність			
	Вис.	Серед.	Низ.	Відсутня	Вис.	Серед.	Низ.	Відсутня
Економісти	0	36,4	42,4	21,2	0	18,2	39,4	42,4
Історики	7,9	31,5	39,5	21,1	0	15,8	10,5	73,7
Фахівці з інформатики, математики, фізики	3,2	29,0	51,6	16,2	3,2	9,6	38,7	48,5
Філологи укр. мови	0	11,4	25,7	62,9	2,9	5,7	8,6	82,8

Як видно з табл. 1, рівень сформованості когнітивного та операційно-діяльничного компонентів психологічної готовності до ділового спілкування іноземною мовою у студентів досліджуваних професійних напрямків є дуже

низьким. Когнітивний компонент не сформований в середньому майже у кожного п'ятого, а операційно-діяльнісний – більш ніж у кожного другого студента. Дещо вищий рівень розвитку має когнітивна готовність, у порівнянні з операційно-діялісною, що зумовлено, на нашу думку, значно меншими затратами з боку студентів навчальних зусиль на її розвиток, включенням для цього, здебільшого, функцій сприймання та пам'яті. Процес же формування мовленнєвих навичок та умінь, у порівнянні з розвитком знань, є більш тривалим та складним. Він вимагає значно більших зусиль як від студентів, так і від викладачів ВНЗ. У розвитку операційно-діялісного компоненту зазначеної психологічної готовності поряд із сприйманням та пам'яттю велика роль належить функціям мислення, уяви та ін.

Нами встановлено, що на обидва зазначені вище компоненти психологічної готовності суттєво впливає мотивація студентів до вивчення іноземної мови: їх мета, психологічні установки щодо вивчення мови, професійні наміри, планування майбутньої життєдіяльності, рівень їх інтересів до професійного спілкування. Так, як видно з табл. 1, значно вищий рівень як когнітивної, так і операційно-процесуальної готовності до ділового спілкування іноземною мовою у студентів тих спеціальностей, з яких вони можуть працевлаштуватись на роботу за кордоном, чи працювати в іноземних організаціях, фірмах на території України, зокрема, це характерно для майбутніх фахівців економічного напрямку, та тих що добре володіють комп'ютерною технікою тощо. Значно нижча готовність до спілкування іноземною мовою в майбутніх українських філологів, істориків, які практично не зможуть працевлаштуватись на роботу, яка вимагає ґрунтовного володіння іноземними мовами. Таке припущення підтвердили, проведені нами бесіди, анкетування зазначених категорій молоді.

Мовленнєві вміння це комплекс навичок слухати, говорити, читати, писати. І найбільшою проблемою у їх формуванні у ВНЗ є нездатність педагогів навчити студентів вчитися, тобто розвинути у них здатність

самостійно, ефективно користуватись навчальними можливостями у ВНЗ та реалізовувати себе у різноманітних навчальних розвивальних ситуаціях.

Представляло значний науково-практичний інтерес дослідження динаміки розвитку зазначених компонентів психологічної готовності у студентів 1-4-го курсів. Його результати представлені нами в таблиці 2.

Таблиця 2

**Динаміка розвитку когнітивної та операційно-процесуальної
готовностей до ділового спілкування іноземною мовою у студентів 1-4-х
курсів (n=248)**

Компоненти психологічної готовності	Рівні готовності	Студенти курсу (у %)			
		Першого	Другого	Третього	Четвертого
Когнітивний	Готові	54,2	82,5	85,0	47,7
	Не готові	45,8	17,5	15,0	52,3
Операційно-діяльнісний	Готові	13,0	62,5	65,0	25,0
	Не готові	87,0	37,5	35,0	75,0

За результатами тестування студентів виявлена неоднозначна тенденція у розвитку виокремлених нами компонентів психологічної готовності. Заміри їх знань та навичок проводились нами у середині I семестру на кожному курсі, під час рубіжного контролю знань.

Виявлено, що по мірі вивчення іноземної мови на 1-2-му курсах ВНЗ, згідно затверджених навчальних планів та програм, рівень знань та навичок із спілкування професійною іноземною мовою поступово зростає. Низький показник розвитку когнітивної та операційно-процесуальної готовності у студентів першого курсу зумовлений недостатнім рівнем довузівської, шкільної підготовки молодих людей. Саме на першому курсі у більшості з них відбувається процес мовленнєвої адаптації, вирівнювання, необхідних для навчання у ВНЗ, іншомовних знань та навичок.

На третьому курсі іноземна мова у більшості ВНЗ вже не вивчається, проте унаслідок певної інерційності показники розвитку зазначених

компонентів готовності залишаються у більшості студентів ще майже такими якими були на другому курсі. Можна стверджувати, що відбувається певна призупинка процесу їх вдосконалення з іноземної мови.

Суттєве зниження зазначених компонентів психологічної готовності до ділового спілкування іноземною мовою відбувається на випускному четвертому курсі, при цьому дається взнаки відсутність спілкування на іноземній мові як на четвертому, так і на третьому курсах. Виявлено, що когнітивний компонент психологічної готовності сформований лише у половини випускників бакалаврату, а операційно-процесуальний у 75% відсотків. Це безумовно вимагає перегляду системи підготовки студентів з ділової іноземної мови у ВНЗ та формування у них психологічної готовності до спілкування нею у академічному та професійному середовищі.

Досліджено особливості ставлень студентів до іноземних мов (табл. 3).

Таблиця 3

Особливості ставлень студентів до вивчення іноземних мов (n=258)

Ставлення студентів до мов (у %)		1-й курс	2-й курс	3-й курс	4-й курс
Хотіли б вивчати іноземну мову:	англійську	95,4	97,7	94,7	96,0
	німецьку	60,5	41,9	39,5	54,0
	французьку	72,1	55,8	65,8	44,0
	іспанську	7,0	16,3	15,8	7,0
	італійську	23,3	14,0	23,7	20,0
	інші мови	30,2	16,2	13,2	12,0
Ефективними формами роботи, спілкування на заняттях вважають:	фронтальну	51,2	34,9	47,4	28,0
	в парах	30,2	25,6	31,6	36,0
	групову	39,5	41,9	15,8	44,0
	індивідуальну	18,6	30,2	21,1	24,0
	самостійну	7,0	4,7	0	0
	проектування	16,3	16,3	7,9	8,0

Виявлено, що більшість студентів прагнуть оволодіти не однією, а 2 - 4-ма іноземними мовами у вищому навчальному закладі. У порядку

рейтингу найбільшою популярністю у них користується англійська мова. Про це заявило більше 95% з числа опитаних студентів 1-4-х курсів. На другому місці - французька, на третьому – німецька, на четвертому місці у студентської молоді сьогодні італійська мова. Серед інших іноземних мов, які названі студентами є польська, японська, китайська, арабська та ін.

Встановлено також ставлення студентів до різних форм взаємодії, спілкування на заняттях з іноземної мови (табл. 3). Найбільш схвально ставляться студенти всіх курсів до активних форм спілкування на заняттях з іноземної мови: до традиційної фронтальної роботи педагога з групою, до групових, інтерактивних методів взаємодії, до професійного за змістом спілкування у парах. Практично не підтримують студенти самотійної роботи щодо засвоєння іноземної мови. Це є свідченням як труднощів їх індивідуальної роботи над освоєнням мови, так і відсутності у студентів навичок учбової діяльності, прийомів і методів саморозвитку та самовдосконалення, що вкрай необхідні сучасному фахівцю з вищою освітою. У зв'язку з цим нами проведено вивчення найбільш типових труднощів студентів з вивчення іноземних мов, причин, що негативно позначаються на їх засвоєнні. Його результати представлені у таблиці 4.

Було встановлено, що серед причин, які блокують самотійну підготовку студентів 1-2-х курсів до занять з іноземної мови, на першому за рейтингом місці знаходяться різного роду побутові обставини (не вистачає часу на підготовку, відсутнє бажання, зайнятість та ін.), на другому – занадто висока складність завдань, на третьому місці студенти називають таку причину як нецікаві завдання, що даються викладачем на самотійну роботу, на 4-5-е місце ставиться те, що їх робота не буде адекватно оцінена та обговорена на занятті і на останньому місці – відсутність смислу навчання іноземній мові. Можна зробити висновок, що студенти вбачають у вивченні іноземних мов особистісний та суспільний смисл. Проте в числі чинників, що знижують успішність їх навчання є проблеми з відбором змісту навчання, організацією самопідготовки, відсутність у студентів умінь

самоорганізовуватись, самоуправляти процесом учіння, тобто з недостатнім рівнем сформованості їх емоційно-вольової готовності до підготовки та спілкування іноземною мовою.

Таблиця 4.

Особливості ставлень студентів до вивчення іноземних мов (n=258)

Проблеми студентів із засвоєнням іноземних мов (у %)		1-й курс	2-й курс	3-й курс	4-й курс
Труднощі переходу у спілкуванні з однієї іноземної мови на іншу:	Дуже великі	0	2,3	13,2	20,0
	Наявні	32,6	20,9	18,4	44,0
	Відсутні	16,3	16,3	13,2	4,0
	Труднощів немає, бо я зовсім не знаю іноземних мов	53,5	55,8	55,3	32,0
Ступінь використання невербальних засобів спілкування на заняттях:	Не використовую	18,6	25,6	23,7	16,0
	Недостатньо використовую	44,2	37,2	34,2	32,0
	Достатньо повно використовую	23,2	23,2	18,4	32,0
	Використовую більше, ніж саму іноземну мову	14,0	14,0	13,2	20,0

Як видно з таблиці 4, у більш ніж половини студентів не виникає труднощів із переходом у спілкуванні з однієї на іншу мову, тому що вони не володіють навіть однією іноземною мовою. Проте при переході, наприклад, з російської на англійську чи німецьку мову майже у кожного третього-четвертого студента виникають складності. Зазначені проблеми починають все більше зростати з моменту закінчення планового вивчення курсу іноземної мови, тобто зразу ж після другого року навчання у ВНЗ.

Немає труднощів з переходом з однієї мови спілкування на іншу лише у так званої “просунутої” частини молоді, яка мала можливість ще до вступу у ВНЗ отримати кращу підготовку, у якій кращі мовленнєві здібності.

Студенти, які мають низький або ж високий рівень мовленнєвої підготовленості частіше, ніж інші використовують у спілкуванні іноземною мовою невербальні засоби: жести, міміку, пантоміміку та ін. Перші тому, що у них недостатній запас слів, слабкі мовленнєві навички, а другі – тому, що компенсують за допомогою невербальних засобів мовленнєві можливості і передають таким чином у спілкуванні смисли, емоції, почуття тощо.

Таким чином, проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок про те, що важливими компонентами психологічної готовності студентів до ділового спілкування іноземною мовою є когнітивний та операційно-процесуальний. Виявлено загалом недостатній рівень їх розвитку у студентів ВНЗ та динаміку його зниження на третьому та четвертому курсах навчання. Все це вказує на необхідність розробки та експериментальної апробації спеціальної програми формування психологічної готовності майбутніх фахівців-бакалаврів до професійного спілкування іноземною мовою.

Література

1. Бондаренко О.І., Волобуєва О.Ф. Типова модель між професійної комунікації // Збірник наукових праць № 28. Частина II.- Хмельницький: Вид-во НА ДПСУ, 2004.- С. 24-26.

2. Кикилик І.В. Виявлення комунікативних та когнітивних компонентів мовних здібностей і їх задатків у тих, хто навчається в умовах інтенсивного навчання іноземних мов // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць.- №10(34).- К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006.- С. 117-122.

3. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г.Є.Бакаєва, О.А.Борисенко, І.І. Зуєва та ін.- К.: Ленвіт, 2005, 119 с.

Відомості про автора статті

Бучацька Світлана Михайлівна

Старший викладач кафедри іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету імені М.М.Коцюбинського

м. Вінниця, вул. Скалецького 34а, кв.37.

тел. 8-0432-571077

Анотації

В статті представлені результати експериментального дослідження операційно-процесуального та когнітивного компонентів психологічної готовності студентів до ділового спілкування іноземною мовою. Проводиться аналіз детермінант динаміки їх розвитку у студентів 1-4-х курсів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: студент, динаміка розвитку, когнітивна готовність, операційно-діяльнісна готовність, спілкування, ділова іноземна мова

В статье представлены результаты экспериментального исследования операционально-процессуального и когнитивного компонентов психологической готовности студентов к деловому общению на иностранном языке. Проводится анализ детерминант динамики их развития у студентов 1-4-х курсов высших учебных заведений.

Ключевые слова: студент, динамика развития, когнитивная готовность, операционально-деятельностная готовность, общение, деловой иностранный язык.

The article represents the results of experimental research of operational activity and cognitive components of students' psychological readiness for professional foreign language communication. The analysis of determinants' dynamics of their development among the 1st-4th year students of higher educational establishments has been made.

Key words: student, dynamics of development, cognitive readiness, operational activity readiness, communication, professional foreign language.

РЕЦЕНЗІЯ

доктора психологічних наук, професора Томчука М.І. на статтю Бучацької С.М. „Динаміка когнітивної та операційно-процесуальної готовностей студентів до професійного спілкування іноземними мовами”

Стаття Бучацької С.М. присвячена актуальній, соціально та науково-значущій проблемі педагогічної та вікової психології, а саме, дослідженню особливостей становлення психологічної готовності студентів 1-4-х курсів до професійного спілкування іноземною мовою. Актуальність результатів дослідження посилюється у зв'язку з прагненням України щодо входження у Євросоюз та у його освітній та науковий простір і необхідністю покращення мовленнєвої підготовки студентів.

У дослідженні розкриваються основні детермінанти та динаміка розвитку когнітивного та операційно-процесуального компонентів психологічної готовності студентів – майбутніх бакалаврів, до спілкування іноземною мовою у професійному середовищі.

Авторка розробила та апробувала в експерименті валідні та надійні методики на вивчення зазначених компонентів готовності. Вони з успіхом можуть бути використані психологами та викладачами іноземних мов ВНЗ.

Результати дослідження дозволили Бучацькій С.М. зробити правомірний висновок щодо необхідності розробки спеціальної програми формування у студентів психологічної готовності до ділового спілкування іноземними мовами.

Вважаю, що стаття Бучацької С.М. може бути рекомендована до друку у Збірнику наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України.